

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВЕРХОВНОГО СУДУ ЯК СУДУ ПРАВА

Автор: Берназюк Ян

Організація: Верховний Суд

Видання: Конституціоналіст · 2020

Дата публікації: 2021-03-30

Постійна адреса: <https://constitutionalist.com.ua/konstytutsijnno-pravovyj-status-verkhovnoho-sudu-iak-sudu-prava/>

Відомості про автора

Берназюк Ян

Верховний Суд

Анотація

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

УДК 342.41

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-6\(12\)-101-115](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-6(12)-101-115) Берназюк Ян Олександрович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри публічного та приватного права Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського, ул. Джона Маккейна, 33, Київ, 02000, тел.: +380(44)-529-05-16, email: bern1979@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-2353-4836>

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВЕРХОВНОГО СУДУ

ЯК СУДУ ПРАВА

Анотація. У статті висвітлено деякі питання щодо визначення конституційно-правового статусу Верховного Суду в Україні як суду права в аспекті дослідження проблеми співвідношення необхідності дотримання Верховним Судом процесуальних обмежень під час відкриття касаційного провадження та виконанням головною завдання цього суду щодо формування та забезпечення єдиної судової практики.

Визначено поняття, мету та види «процесуальних фільтрів», що передбачені у Кодексі адміністративного судочинства України. Проведено аналіз процесуального законодавства у сфері регулювання «процесуальних фільтрів» в адміністративному судочинстві, а також виокремлено позицію Конституційного Суду України на основі аналізу його практики щодо питання забезпечення права на касаційний перегляд судових рішень.

Автором досліджено роль та значення забезпечення сталості та єдності судової практики як важливого конституційного завдання Верховного Суду та, відповідно, механізми забезпечення виконання основної функції суду касаційної інстанції як суду права. Аргументовано важливість застосування у діяльності Верховного Суду зваженого підходу до використання «процесуальних фільтрів» під час прийняття рішення про відкриття або відмову у відкритті касаційного провадження в адміністративній справі.

Узагальнено висновки про конституційно-правовий статус Верховного Суду як суду права. Зокрема, аргументовано, що призначенням Верховного Суду як найвищої судової установи в Україні є формування обґрунтованої правової позиції щодо застосування надалі всіма судами конкретної норми матеріального права або дотримання норми процесуального права і таким чином, спрямування судової практики в єдине та узгоджене правозастосування.

Автором доведено, що, обираючи між необхідністю дотримання процесуальних обмежень у відкритті касаційного провадження та виконанням свого основного завдання щодо забезпечення єдності судової практики, пріоритетне значення має виконання Верховним Судом останнього.

Ключові слова: Верховний Суд, суд права, єдність судової практики, процесу -

альні фільтри. Bernaziuk Jan Oleksandrovych, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Professor of the Department of Public and Private Law, Tavrida National V.I. Vernadsky University, st. John McCain, 33, Kiev, 02000, tel. : +380(44)-529-05-16, email: bern1979@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-2353-4836>

THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF THE SUPREME

COURT AS A COURT OF LAW

Abstract. The article highlights some issues related to determining the constitutional and legal status of the Supreme Court in Ukraine as a court of law in terms of studying the problem of the need for the Supreme Court to comply with procedural restrictions in opening cassation proceedings and fulfilling the main task of this court. The concepts, purpose and types of «procedural filters» contained in the Code of Administrative Procedure of Ukraine are defined. An analysis of procedural legislation in the field of regulation of «procedural filters» in administrative proceedings; the position of the Constitutional Court of Ukraine is determined on the basis of the analysis of its practice in the field of ensuring the right to

cassation review of court decisions. The author explores the role and importance of ensuring the unity and sustainability of judicial practice as the main constitutional task of the Supreme Court. It is substantiated that the formation and ensuring the unity of judicial practice is the main task of the Supreme Court as a court of law. The importance of applying a balanced approach to the application of «procedural filters» in the activities of the Supreme Court when deciding whether or not to open cassation proceedings in an administrative case has been argued.

The conclusions summarize the constitutional and legal status of the Supreme Court as a court of law. In particular, it is argued that the purpose of the Supreme Court as the highest judicial institution in Ukraine is to form a reasonable legal position on the further application by all courts of a specific rule of substantive law or compliance with procedural law, which was misused by the court, and thus direct jurisprudence law enforcement.

The author proves that, choosing between the need to comply with procedural restrictions in the opening of cassation proceedings and the task of ensuring uniform case law, the Supreme Court should give priority to the latter.

Key words: Supreme Court, court of law, unity of case law, procedural filters.

Постановка проблеми. Відповідно до ч. 3 ст. 125 Конституції України Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України [1]. За коном України «Про судоустрій і ста тус суддів» (ч. 1 ст. 36) також передбачено, що Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом [2].

Таким чином, призначення Верховного Суду як найвищої судової установи в Україні – це, у першу чергу, сформулювати обґрунтовану правову позицію стосовно способу застосування всіма судами конкретної норми матеріального права або дотримання норми процесуального права і таким чином, спрямувати судову практику в єдине та узгоджене правозастосування (вказати напрямок, у якому слід здійснювати вибір норми права); на прикладі конкретної справи роз'яснити зміст акта законодавства в аспекті його розуміння та реалізації на практиці в інших справах з вказівкою на обставини, які потрібно враховувати при застосуванні цієї чи іншої правової норми, але не нав'язуючи, при цьому, нижчестоящим судам результат

вирішення конкретної судової справи. Разом з тим, 8 лютого 2020 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» від 15 січня 2020 року [3], яким, зокрема, ст. 328 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) доповнено новими «процесуальними фільтрами», які уточнили перелік підстав, за наявності яких суд касаційної інстанції відкриває провадження в адміністративній справі.

Важливо, що у пояснювальній записці до проекту зазначеного Закону вказано, що Верховний Суд – виконує функцію «суду права», що розглядає спори, які мають найважливіше (принципове) значення для суспільства та держави, та не є «судом фактів», а отже, у касаційному порядку підлягає розгляду справа за касаційною скаргою, що стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики [4].

Водночас, на практиці застосування «процесуальних фільтрів» обумовлює виникнення деяких проблемних питань, зокрема, одним з них є співвідношення необхідності дотримання Верховним Судом процесуальних обмежень при відкритті касаційного провадження та виконанням основного завдання щодо формування та забезпечення єдиної судової практики. Вирішення зазначеної прикладної проблеми потребує проведення наукового дослідження окремих аспектів та особливостей статусу Верховного Суду як суду права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Деякі питання, пов'язані з визначенням ролі Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики в адміністративному судочинстві висвітлені у роботах автора цієї наукової праці [5; 6; 7]. Окремі аспекти проблеми забезпечення єдності судової практики в адміністративному судочинстві та ролі у цьому процесі Верховного Суду досліджували такі науковці, як М. О. Борисевич, М. О. Де-

менчук, О. Р. Кібенко, В. С. Князев, О. В. Константи́н, С. О. Короєд, Д. Д. Луспенік та ін. Водночас, недостатньо розкритими у вітчизняній правовій науці залишаються питання співвідношення необхідності дотримання Верховним Судом процесуальних обмежень при відкритті касаційного провадження та виконанням цим судом свого головного завдання щодо формування та забезпечення єдиної судової практики.

Формування цілей. Стаття спрямована на визначення особливостей статусу Верховного Суду в Україні як суду права в аспекті вирішення проблеми співвідношення необхідності застосування «процесуальних фільтрів» та виконання завдання щодо забезпечення єдиної судової практики.

Виклад основного матеріалу. Статтями 24 та 327 КАС України встановлено, що Верховний Суд переглядає судові рішення місцевих та апеляційних адміністративних судів у касаційному порядку як суд касаційної інстанції [8]. Отже, лише право касаційного перегляду дозволяє Верховному Суду повною мірою гарантувати дотримання імперативних вимог ч. 5 ст. 242 КАС України, згідно яких при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду (певним винятком є порядок розгляду Верховним Судом зразкових справ відповідно до ст. 290 КАС України).

Водночас, незважаючи на те, що процедура перегляду судових рішень чітко визначена у процесуальному законодавстві України, у наукових колах триває дискусія про компетенцію (повноваження) Верховного Суду, зокрема, про відмежування завдань, що впливають з перегляду, від завдань, що впливають з розгляду справ (через призму підстав звернення до суду першої інстанції та підстав звернення до суду вищих інстанцій) [9].

Так, деякі науковці зауважують, що останні тенденції нормативно-правового регулювання національної моделі касаційного оскарження свідчать про перехід на конституційному рівні до моделі обмеженої касації, що реалізується за допомогою введення низки процесуальних фільтрів з метою підвищення ефективності касаційного перегляду. Якщо раніше ст. 129 Конституції України передбачала як одну із засад судочинства забезпечення апеляційного та касаційного перегляду судових рішень, то наразі вона гарантує забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках — на касаційне оскарження судового рішення [10].

Як зазначає з цього приводу Д. Луспенік, фільтри касаційного перегляду — це обов'язковий елемент самообмеження юрисдикції Верховного Суду, інакше суд касаційної інстанції як екстраординарна стадія процесу перетворюється в ординарну (звичайну) процесуальну діяльність. Крім того, на думку науковця, касаційні фільтри повинні допомагати, а не перешкоджати, виконувати основне завдання судочинства — ефективний захист порушених прав і одночасно забезпечити до ступеня правосуддя, а право на подачу і розгляд касаційної скарги це і є тим самим доступом до суду [11].

Слід зазначити, що запровадження «процесуальних фільтрів» сприяє розвантаженню судів касаційної інстанції, що дає змогу Верховному Суду

виконувати властиву йому функцію як суду права. Високе навантаження на суддів Верховного Суду обговорюється багатьма науковцями. Так, за даними, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, у 2019 році суддями Верховного Суду до реєстру внесено більше 50 тис. постанов, які ми закінчено касаційний перегляд справ. Для порівняння, Верховний Суд Великобританії (12 суддів) розглядає за рік до 76 справ; Верховний Суд США (9 суддів) – 69 справ; Верховний Суд Канади (9 суддів) – 70 справ; Європейський Суд з прав людини (49 суддів) – 1900 справ [12].

У цьому контексті важливо згадаати зауваження І. Черногооренка, керівника проєкту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні», спостерігача від Ради Європи у Комісії з питань правової реформи при Президенті України, який, з посиланням на позицію судді ЄСПЛ від Ісландії Роберта Спано, підкреслює, що наразі розвиток практики ЄСПЛ можна охарактеризувати як перехід від «матеріального» до «процедурного» впровадження Конвенції, оскільки практика ЄСПЛ, вироблена десятиліттями, сформована та у 95 відсотків застосовується ЄСПЛ під час розгляду нових справ, а тому відповідна практика має поширюватись у державах — учасниках Конвенції, тобто основна роль у системі захисту прав

людини має перейти саме до національних судів [13]. Отже, запровадження «процесуальних фільтрів» для їх застосування при відкритті касаційного провадження цілком відповідає світовій практиці та є необхідним з огляду на те, що це сприяє «розвантаженню» суду касаційної інстанції, однак для того, щоб такі процесуальні обмеження виконували свої завдання та були ефективними, Верховний Суд як суд касаційної інстанції повинен зважено підходити до їх застосування.

Так, ч. 4 ст. 328 КАС України регламентовано, що підставами касаційного перегляду судових рішень є, зокрема, такі випадки:

1) суд апеляційної інстанції

в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку;

2) скаргник вмотивовано обґрун-

тував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні;

3) відсутній висновок Верховного

Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах. Крім того, ст. 333 КАС України підставою для відмови суду касаційної інстанції у відкритті провадження визначено, зокрема, випадок, за якого Верховний Суд уже викладав у своїй постанові висновок щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах, і суд апеляційної інстанції переглянув судові рішення відповідно до такого висновку (крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку або коли Верховний Суд вважатиме за необхідне відступити від

висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах) [8]. У ст. 339 КАС України підставою для закриття касаційного провадження передбачено, зокрема, випадки, за яких після відкриття такого провадження виявилось, що Верховний Суд у своїй постанові вже викладав висновок щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах, порушеного в касаційній скарзі, або відступив від свого висновку щодо застосування норми права, наявність якого стала підставою для відкриття касаційного провадження, і суд апеляційної інстанції переглянув судові рішення відповідно до такого висновку (крім випадку, коли Верховний Суд вважає за необхідне відступити від такого висновку); після відкриття

касаційного провадження судом встановлено, що висновок щодо застосування норми права, який викладений у постанові Верховного Суду та на який посилався скаргник у касаційній скарзі, стосується правовідносин, які не є подібними [8].

Встановлення окремих процесуальних обмежень у касаційному провадженні на практиці зумовило виникнення деяких проблемних питань. Приміром, О. Ткаченко зазначає, що одним із процесуальних нововведень 2017 року стало запровадження інституту малозначних (незначної складності) справ. Проте застосування цього критерію як касаційного фільтру призводить до свавільного його тлумачення і, як наслідок, до відмови в доступі до правосуддя [14].

Крім цього, деякі науковці звертають увагу, що унесення змін до статей, що регулюють межі перегляду судом касаційної інстанції, істотним чином обмежує принцип «*jura novit curia*» («суд знає закони»). Він полягає в тому, що суд зобов'язаний застосувати норму матеріального права, яка підлягає застосуванню, навіть за умови, якщо учасники справи помилились у юридичній кваліфікації [15].

Однією з практичних проблем, що можуть виникнути під час прийняття Верховним Судом рішення про відкриття або відмову у відкритті касаційного провадження, є співвідношення необхідності дотримання процесуальних обмежень у відкритті провадження та виконання завдань щодо забезпечення єдиної судової практики.

Ця проблема виникає, зокрема, у зв'язку з тим, що фактично процесуальне законодавство містить нечіткі положення. На це звертає увагу Д. Луспеник, зазначаючи, що з однієї сторони КАС України та Закон України «Про судоустрій і статус суддів» зобов'язує Верховний Суд забезпечити єдність судової практики, а з іншої – зазначені законодавчі акти забороняють Верховному Суду у певних випадках відкривати касаційне провадження [11].

Означена проблема також посилюється тим, що різниця судової практики в адміністративному судочинстві є непоодиноким. Зокрема, як справедливо зауважує з цього приводу М. О. Борисевич, про ефективність судової системи в контексті обмеження права на касаційне оскарження мала б свідчити позитивна статистика правильного застосування адміністративними судами апеляційної інстанції норм матеріального та процесуального права, однак в реальності статистика свідчить про інше [16, с. 158].

Отже, виникає певна суперечність між застосуванням «процесуальних фільтрів» та необхідністю виконання Верховним Судом завдань щодо забезпечення єдності судової практики. Така суперечність має вирішуватися у кожному конкретному випадку, виходячи із доводів касаційної скарги, однак при цьому слід враховувати те значення, яке має єдність судової практики для утвердження верховенства права у державі.

Забезпечення єдності судової практики є реалізацією принципу правової визначеності, що є одним із фундаментальних аспектів верховенства права та гарантує розумну передбачуваність судового рішення. Крім того, саме така діяльність Верховного Суду забезпечує дотримання принципу рівності всіх громадян перед законом, який втілюється шляхом однакового застосування судом тієї самої норми закону в однакових справах щодо різних осіб.

На важливість забезпечення єдності судової практики як основної функції Верховного Суду вказує й факт утворення та функціонування в структурі останнього за прикладом деяких європейських держав Великої Палати Верховного Суду [17].

У Звіті на тему «Забезпечення більшої єдності практики в Україні», підготовленому у межах реалізації проєкту Європейської Комісії «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні», зазначається, що застосування доктрини обов'язкового або переконливого прецеденту доводить, що застосування закону є не просто механічним процесом, заснованим на аристотелівському силісмі, але включає в себе творчі та дискурсивні елементи. Якщо суд не проявляє поваги до своїх власних рішень, то навряд чи можна очікувати, що до них будуть ставитися з більшою повагою суб'єкти владних повноважень, щодо яких ці рішення були винесені. Крім того, у Звіті вказується, що єдність судової практики: 1) сприяє зменшенню побоювань

у корупції; 2) зумовлює подолання «анархії» у процедурі винесення судових рішень; 3) привносить деперсоніфікацію та нейтралітет, а отже, більшу наочність принципу неупередженості, що, зокрема, означає, що суддя не може притягатися до відповідальності за винесене рішення, якщо воно ґрунтується на попередньо винесеному рішенні; 4) підвищує прозорість судової системи; 5) привносить рівність та прогнозованість, яка у свою чергу переконує людей покладатися на правову систему та посилює упевненість громадськості в фундаментальну компетентність судової влади [18].

Таким чином, з огляду на фундаментальне значення виконання функції щодо забезпечення єдності судової практики, суд касаційної інстанції не може відмовити у відкритті провадження, якщо виникає потреба у перегляді судового рішення, винесеного без урахування сталої судової практики Верховного Суду. В обґрунтування цієї думки слід зазначити наступне.

Відповідно до ч. 3 ст. 341 КАС України суд не обмежений доводами та вимогами касаційної скарги, якщо під час розгляду справи буде виявлено необхідність врахування висновку щодо застосування норм права, викладеного у постанові Верховного Суду після подання касаційної скарги [8].

Таким чином, використовуючи всі наявні процесуальні механізми, Верховний

Суд має можливість реагувати на будь-які випадки винесення судами рішень, які не відповідають принципу сталості та єдності практики. При цьому, як слушно зазначає з цього приводу Д. Луспеник, завдання Верховного Суду має бути не лише формування єдиної судової практики застосування законодавства, а й за забезпечення єдності національного права та однакового застосування за конів усіма судами [9].

Деякі науковці обґрунтовують, що ознаками фактичного забезпечення єдності судової практики є:

1) узгодженість у застосуванні норм

права судами при вирішенні судових справ; 2) послідовність у застосуванні норм права; 3) однаковість у вирішенні подібних судових справ; 4) високий рівень довіри та поваги судів нижчої інстанції до судів вищої інстанції, особливо Верховного Суду, які формують судову практику; 5) незначна кількість оскаржених рішень до вищестоящих інстанцій через неоднакове застосування норм матеріального або процесуального права; 6) високий рівень довіри населення до судової влади, особливо до Верховного Суду [19, с. 4].

Важливо також врахувати позицію Конституційного Суду України щодо касаційного перегляду судових рішень, яка відображена, зокрема, у пункті 2.2. мотивувальної частини Рішення (у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171-2 КАС України) від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015 [20], яка в цілому залишається актуальною і на сьогодні (таке застереження буде правильним з огляду на нову редакцію статті 129 Конституції України), та полягає у наступному:

1. Верховна Рада України, визна -

ючи законом судоустрій та судочинство, повинна встановлювати такий обсяг права учасників судового провадження на інстанційне оскарження рішення місцевого суду, який би забезпечував ефективний судовий захист. Обмеження доступу до апеляційної чи касаційної інстанцій можливе лише у виняткових випадках з обов'язком дотриманням конституційних норм і принципів. Встановлюючи обмеження права на апеляційне та касаційне оскарження судових рішень, законодавець повинен керуватися такою складовою принципу верховенства права, як пропорційність. За правовою позицією Конституційного Суду України обмеження прав і свобод людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що таке обмеження є домірним (пропорційним) та суспільно

необхідним (абзац шостий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009).

2. Згідно з Конституцією України

допускається можливість обмеження права на апеляційне та касаційне оскарження рішення суду (пункт 8 частини третьої статті 129), однак воно не може бути свавільним та несправедливим; таке обмеження має встановлюватися виключно Конституцією та законами України; переслідувати легітимну мету; бути обумовленим суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційним та обґрунтованим; у разі обмеження права на оскарження судових рішень законодавець зобов'язаний запровадити таке

правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію права на судовий захист і не порушувати сутнісний зміст такого права. З цього приводу також обґрунтовано видається думка Д. Луспеніка про те, що гарантоване Конституцією України право на

судовий захист має на увазі створення державою необ'язкових умов для ефективного і справедливого розгляду справи саме в суді першої інстанції, де підлягають ви рішенням всі суттєві для визначення прав і обов'язків сторін питання. До пущені судом першої інстанції по милки повинні усуватися судом другої (апеляційної) інстанції в процедурах, найбільш приближених до провадження в суді першої інстанції. Також слід

зазначити, що право на справедливий судовий розгляд в розумні строки незалежним і неупередженим судом має на увазі кінцевість і стабільність судових актів, а також їх виконання: саме цим обумовлено перенесення основного тягаря перегляду рішень суду першої інстанції в ординарну (звичайну) судову інстанцію – апеляційну; касаційний перегляд судових рішень, що набрали законної сили, як додатковий спосіб забезпечення правосудності судових рішень, має на увазі можливість його використання лише у випадку, коли заінтересованою особою були вичерпані всі звичайні (ординарні) способи оскарження судового рішення до набрання ним законної сили [11].

При цьому, важливо врахувати положення п. 32 Копенгагенської декларації, схваленої 12–13 квітня 2018 року в Комітеті міністрів Ради Європи, згідно з яким схвалюється суворе та послідовне застосування критеріїв стосовно прийнятності заяви у судовому процесі та в повному обсязі використання можливості оголосити заяву неприйнятною, якщо заявники не постраждали від значної шкоди, а також позицію Європейського суду з прав людини, згідно з якою умови прийнятності касаційної скарги, відповідно до норм законодавства, можуть бути суворішими, ніж для звичайної заяви; зважаючи на особливий статус суду касаційної інстанції, процесуальні процедури в суді касаційної інстанції можуть бути більш формальними, особливо якщо провадження у справах здійснюється судом після їх розгляду судом апеляційної інстанції [21].

Висновки. Таким чином, проведе-

не у статті дослідження дає підстави зробити наступні висновки. КАС України встановив «процесуальні фільтри» з метою попередження перевантаження судової системи, зокрема, судів касаційної інстанції, до яких можна віднести: наявність передбачених законом справ, що не підлягають розгляду в судах; обов'язок сторони сплатити судовий збір (за виняткових обставин скористати ся встановленими законом пільгами);

обов'язок заявника належним чином оформити касаційну скаргу; обов'язок учасників справи дотримуватися строків звернення до суду та вчинення певних процесуальних дій; обов'язковість попереднього апеляційного оскарження судового рішення; встановлена законом заборона зловживання процесуальними правами; визначення категорій справ, що не підлягають касаційному оскарженню.

Основними завданнями запровадження «процесуальних фільтрів»

у касаційному провадженні є: 1) розумне спрощення (підвищення ефективності) судового процесу для сторін за критерієм економії часу, фінансових та інших ресурсів; 2) запобігання зловживанням правом (процедурою) касаційного оскарження судових рішень;

3) захист права особи, на користь якої

винесено судові рішення, від можливої затримки у добровільному або примусовому виконанні відповідачем такого рішення; 4) зменшення навантаження на Верховний Суд як суд касаційної інстанції та відповідно, забезпечення підвищення якості рішень Верховного Суду 5) спрямування діяльності Верховного Суду на виконання функції «суду права»: а) усунення фундаментальних правових помилок, допущених судами нижчих інстанцій; б) забезпечення єдності судової практики.

Правовий статус Верховного Суду визначається тим, що він є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість, тобто визначає порядок застосування правової норми, та єдність судової практики, тобто забезпечує перегляд рішень судів першої та апеляційної інстанції, які не відповідають сформованим позиціям Верховного Суду, а також, у випадку наявності неузгоджених позицій Верховного Суду, забезпечує їх єдність, зокрема, шляхом відступу.

Верховний Суд за своєю природою є судом права, а не доказів (з'ясування обставин справи), у зв'язку з чим право на подачу касаційної скарги (звернення до суду касаційної інстанції) – це допоміжна, додаткова гарантія захисту прав особи, котра звертається до суду. При цьому рішення Верховного Суду як правові

інструменти: забезпечують не лише формальне вирішення певної справи, а виступають формою врегулювання конкретного правового питання та, відповідно, гарантують правову визначеність (дотримання принципу *res judicata*) для всіх суб'єктів права; спрямовані, головним чином, на виявлення можливої «системної помилки» у судових рішеннях щодо застосування певних положень законодавства; завдання Верховного

Суду – це, фактично, у межах розгляду конкретної справи, здійснення тлумачення норми законів та інших нормативно-правових актів в розрізі певних правовідносин; містять правові позиції (виступають орієнтиром) для всіх судів (в т.ч. і для самого Верховного Суду), що дозволяє в загальному забезпечити на належному рівні конституційне право кожного на судовий захист; приймаються не оперативно, а лише після всебічного вивчення проблеми і, відповідно, формування правової позиції «на роки».

Для утвердження конституційно-правового статусу Верховного Суду як суду права важливим є формування у суспільстві розуміння, що: 1) мета касаційного перегляду справи – це вирішення проблеми, яка виходить за межі конкретної справи та приватного інтересу; 2) касаційний розгляд – це виняток, а не правило; 3) касаційний перегляд справи Верховним Судом – це, головним чином, вирішення в межах однієї справи «виключної правової проблеми»; 4) всі справи Верховного Суду – це «зразкові справи», тобто приклад для вирішення інших аналогічних спорів; 5) не повинно існувати такого поняття як «пріоритетність» розгляду певної категорії справ (зумовлене сьогодні наявністю переважан таження Верховного Суду десятками

тисяч справ), яке має зникнути, а всі прийняті Верховним Судом касаційні скарги повинні стати пріоритетними;

6) Верховний Суд повинен спрямову -

вати свою діяльність, в першу чергу, на забезпечення загального (суспільного) інтересу, як інтересу, що охоплює та спрямований на захист прав не обмеженої кількості осіб. Основне призначення Верховного Суду як найвищої судової установи в Україні – це насамперед, у межах касаційного провадження конкретної справи сформулювати обґрунтовану правову позицію щодо застосування надалі всіма судами певної норми матеріального права або дотримання норми процесуального права і таким чином, спрямувати судову практику в єдине та узгоджене правозастосування (вкати напрям, в якому у майбутньому слід здійснювати вибір та застосування правової норми).

Межі конституційного права особи на «касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках» не забороняють Верховному Суду здійснити касаційний перегляд судового рішення при наявності очевидної мети «забезпечити сталість та єдність судової практики», а, навпаки, зобов'язує суд здійснювати у такій ситуації касаційний перегляд для гарантування того, що якість судової практики в Україні (її сталість та єдність, дотримання всіма судами позиції Верховного Суду) в абсолютній більшості випадків виключатиме необхідність касаційного перегляду певних видів судових рішень. Відмова Верховного Суду від забезпечення сталості та єдності судової практики (через здійснення, у виключних випадках, каса -

ційного перегляду судових рішень, які викликають обґрунтований сумнів у своїй законності) може впливати на авторитет Верховного Суду та довіру до судової системи в цілому, а також до України як суб'єкта міжнародного права.

Враховуючи правовий статус, а також основну свою функцію забезпечення сталості та єдності судової практики, Верховний Суд може здійснювати касаційний перегляд рішень судів апеляційної інстанції, за наявності обґрунтованих мотивів необхідності такого касаційного перегляду, крім випадків, коли такий перегляд прямо заборонений законом.

Саме такий підхід дає змогу: за забезпечувати дотримання в Україні гарантованих, зокрема, статтями 8, 129 Конституції України та статтями 2, 6 КАС України, основних засад (принципів) адміністративного судочинства, а саме верховенства права та його невід'ємного елементу – принципу правової визначеності; досягнути вищого рівня єдності практики як однієї з основних форм реалізації принципу правової визначеності, що є одним із фундаментальних аспектів верховенства права та гарантує розумну передбачуваність судових рішень; гарантувати дотримання принципу рівності всіх громадян перед законом і судом, який втілюється шляхом однакового застосування судом тієї самої норми закону в однакових справах щодо різн -

них осіб, а також є запорукою довіри громадян до судової влади. Цей підхід також дозволяє реалізувати призна чення Верховного Суду як «суду пра ва», що розглядає справи, що мають найважливіше (принципове) значення для суспільства та держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон
2. України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР . URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. 2. Про судоустрій і статус суддів:
4. Закон України від 02.06.2016 № 1402- VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
5. 3. Про внесення змін до Господар -
6. ського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу Укра їни, Кодексу адміністративного судочин ства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ: Закон України від 15 січня 2020 року № 460-IX. URL : [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#n232](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#n232).
7. 4. Пояснювальна записка до проекту
8. Закону «Про внесення змін до Господар ського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу Укра їни, Кодексу адміністративного судочин ства України щодо удосконалення пере гляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку» реєстр. № 2314 від 25.10.2019. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2314&skl=10.
9. 5. Берназюк Я. О. Співвідношен -
10. ня необхідності забезпечення єдності су дової практики та відступу від правових позицій Верховного Суду (на прикладі вирішення публічно-правових спорів). Судово-юридична газета. 2020. URL : [https:// supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/ zmi/986409/](https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/986409/).
11. 6. Берназюк Я. О. Особливості за -
12. безпечення єдності судової практики та відступу від правових позицій Верховного Суду (на прикладі вирішення публічно-правових спорів). Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2020. Вип. 2(90). С. 77-89.
13. 7. Берназюк Я. О. Вирішення ви -
14. ключної правової проблеми як спосіб за безпечення однакового застосування норм права. Судово-юридична газета. 2019. URL : <https://sud.ua/ru/news/blog/136144virishennya-viklyuchnoyi-pravovoyiproblemi-yak-sposib-zabezpechennyaodnakovogo-zastosuvannya-norm-prava>.
15. 8. Кодекс адміністративного су -
16. дочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV в ред. Закону від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
17. 9. Луспеник Д. Завдання Верховно -
18. го Суду як суду касаційної інстанції. Су дово-юридична газета. 2018. URL: [https:// sud.ua/ru/news/sud-info/130875-zavdannya-verkhovnogo-sudu-yak-sudu-kasatsiynoyiinstantsiyi](https://sud.ua/ru/news/sud-info/130875-zavdannya-verkhovnogo-sudu-yak-sudu-kasatsiynoyiinstantsiyi).
19. 10. Луспеник Д. Система перегляду
20. судових рішень у цивільному судочин стві: відповідність міжнародним стан дартам та ефективність. Судово-юри дична газета. 2019. URL : <https://sud.ua/ru/news/blog/145015-sistema-pereglyadusudovikh-rishen-u-tsilvilnomu-sudochinstvividpovidnist-mizhnarodnim-standartam-taefektivnist-fd3c67>.
21. 11. Луспеник Д. Касаційні фільтри
22. у цивільних справах: проблемні питан ня судового правотлумачення та пра возастосування. Судово-юридична га зета. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/171319-kasatsiyni-filtri-u-tsilvilnikhspravakh-problemni-pitannya-sudovogopravotlumachennya-ta-pravozastosuvannya>.
23. 12. Адамська-Г' аллант А. Апеляції та
24. відбір справ Верховними Судами – євро пейський підхід. Програма із застосування прецеденту. К., 2017.
25. 13. Черногоренко І. Ера трансформації
26. Європейського суду з прав людини: погляд з середини. Судово-юридична газета. 2020. URL : <https://sud.ua/ru/news/blog/155735era-transformatsiyi-yevropeyskogo-sudu-zprav-lyudini-poglyad-z-seredini>.

27. 14. Ткаченко О. Безмежна малознач -
28. ність. Закон і бізнес. 2020. № 38 (1492). URL : https://zib.com.ua/ua/print/144554kcs_umozhliviv_formalni_vidmovi_v_oskarzhenni_dlya_zmenshenn.html.
29. 15. Гвоздецький А. У новій процесу -
30. альній реальності може не залишитися
31. місця для касаційного перегляду спра ви у звичному розумінні. Закон і бізнес. 2020. № 7 (11461). URL : https://zib.com.ua/ua/141571-u_noviy_procesualniy_realnosti_mozhe_ne_zalishitisa_miscya_.html.
32. 16. Борисевич М. О. «Процесуальні
33. фільтри» у целерантних справах в адміністративному судочинстві України. «Young Scientist». 2019. № 1 (65). С.157-160.
34. 17. Князев В. Велика Палата Верхов -
35. ного Суду: ліквідувати не можна залиши ти. Судово-юридична газета. 2020. URL : <https://sud.ua/ru/news/blog/181907-velikapalata-verkhovnogo-sudu-likviduvati-nemozhna-zalishiti>.
36. 18. Забезпечення більшої єдності
37. практики в Україні: Звіт, підготовлений експертами: Доктор Рімвідас Норкус, Голова Верховного Суду Литви та Доктор Аурімас Браздейкіс, Радник Голови Верховного Суду Литви 30 травня 2016 р. у межах реалізації проєкту Європейської Ко місії «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні. Вільнюс, 2016. 53 с.
38. 19. Деменчук М. О. Роль Верховного
39. Суду у забезпеченні єдності судової практи ки в Україні: автореф. канд. юрид. наук: 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура. Одеса, 2018. 25 с.
40. 20. Рішення Конституційного Суду
41. України від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text>.
42. 21. Понзель М. Г. Верховний Суд як
43. суд права переглядає рішення, що мають найважливіше (принципове) значення для суспільства та держави. Юридичний Інтернет-ресурс Протокол. 2018. URL : [https://protocol.ua/ua/verhovniy_sud_yak_sud_prava_pereglydae_rishennya_shcho_mayut_nayvaglivishe_\(printsipove\)_znachennya_dlya_suspilstva_ta_dergavi/](https://protocol.ua/ua/verhovniy_sud_yak_sud_prava_pereglydae_rishennya_shcho_mayut_nayvaglivishe_(printsipove)_znachennya_dlya_suspilstva_ta_dergavi/).
44. REFERENCES:
45. 1. Konstytutsiia Ukrainy : vid
46. 28.06.1996, № 254k/96-VR [The Constitution of Ukraine from 28.06.1996 № 254k/96-VR]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
47. 2. Zakon Ukrainy "Pro sudoustrii i
48. status suddiv" : vid 02.06.2016, № 1402-VIII [Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges" from June 2 2016, № 1402-VIII]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukrainian].
49. 3. Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin
50. do Hospodarskoho protsesualnogo kodeksu Ukrainy, Tsyvilnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnogo sudochynstva Ukrainy shchodo vdoskonalennia poriadku rozghliadu sudovykh sprav" : vid 15 sichnia 2020 roku, № 460-IX [Law of Ukraine "On amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine to improve the procedure for consideration of court cases" from January 15 2020, № 460-IX]. zakon.rada.gov.
51. ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#n232> [in Ukrainian].
52. 4. Poiasniuvalna zapyska do proiek -
53. tu Zakonu «Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnogo kodeksu Ukrainy, Tsyvilnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnogo sudochynstva Ukrainy shchodo udoskonalennia pere hliadu sudovykh rishen v apelatsiinomu ta kasatsiinomu poriadku» : vid 25.10.2019, № 2314 [Explanatory note to the draft Law "On Amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine to improve the review of court decisions on appeal and cassation" from October 25 2019, № 2314]. rada.gov.ua.
54. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2314&skl=10 [in Ukrainian]. 5. Bernaziuk, Ya.O. (2020). Spivvidnoshennia neobkhidnosti zabezpech ennia yednosti sudovoi praktyky ta vidstupu vid pravovykh pozytsii Verkhovnogo Sudu (na prykladi vyrishennia publichno-pravovykh sporiv) [The ratio of the need to ensure the

55. unity of judicial practice and deviation from the legal positions of the Supreme Court (on the example of resolving public disputes)]. supreme.court.gov.ua. Retrieved from <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/986409/> [in Ukrainian].
56. 6. Bernaziuk, Ya.O. (2020). Osoblyvosti
57. zabezpechennia yednosti sudovoi praktyky ta vidstupu vid pravovykh pozytsii Verkhov noho Sudu (na prykladi vyrishennia publichno-pravovykh sporiv) [Peculiarities of ensuring the unity of judicial practice and deviation from the legal positions of the Supreme Court (on the example of resolving public law disputes)]. Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav ime ni E.O. Didorenka – Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O.
58. Didorenko, 2(90), 77-89 [in Ukrainian].
59. 7. Bernaziuk, Ya.O. (2019). Vyrishennia
60. vykluchnoi pravovoi problemy yak sposib zabezpechennia odnakovoho zastosuvannia norm prava [Solving an exclusive legal problem as a way to ensure uniform application of law]. sud.ua. Retrieved from <https://sud.ua/ru/news/blog/136144-virishennya-vikly-uchnoyi-pravovoyi-problemi-yak-sposib-za-bezpechennya-odnakovogo-zastosuvannya-norm-prava> [in Ukrainian].
61. 8. Zakon Ukrainy “Kodeks admin -
62. istratyvnoho sudochynstva Ukrainy” : vid 03.10.2017, № 2147-VIII [Law of Ukraine “Code of Administrative Procedure of Ukraine” from 03.10.2017, № 2147-VIII]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> [in Ukrainian].
63. 9. Luspenyk, D. (2018). Zavrannia
64. Verkhovnoho Sudu yak sudu kasatsiinoi in stantsii [Tasks of the Supreme Court as a court of cassation]. sud.ua. Retrieved from <https://sud.ua/ru/news/sud-info/130875-za-vdannya-verkhovnoho-sudu-yak-sudu-kasatsiynoyi-instantsiyyi> [in Ukrainian].
65. 10. Luspenyk, D. (2019). Systema pere -
66. hliadu sudovykh rishen u tsyvilnomu su dochynstvi: vidpovidnist mizhnarodnym standartam ta efektyvnist [The system of review of court decisions in civil proceedings: compliance with international standards and efficiency]. sud.ua. Retrieved from <https://sud.ua/ru/news/blog/145015-sistema-pereglya-du-sudovikh-rishen-u-tsyvilnomu-sudochinstvi-vidpovidnist-mizhnarodnim-standartam-ta-efektyvnist-fd3c67> [in Ukrainian].
67. 11. Luspenyk, D. (2020). Kasatsiini filtry
69. u tsyvilnykh spravakh: problemni pytannia sudovoho pravotlumachennia ta pravozas tosuvannia [Cassation filters in civil cases: problematic issues of judicial interpretation and enforcement]. sud.ua. Retrieved from <https://sud.ua/ru/news/blog/171319-ka-satsiyni-filtri-u-tsyvilnykh-spravakh-prob-lemni-pitannya-sudovogo-pravotlumachen-nya-ta-pravozastosuvannya> [in Ukrainian].
70. 12. Adamska-Gallant, A. (2017). Apeliat-
71. sii ta vidbir sprav Verkhovnymy Sudamy – yev ropeyskyi pidkhd. Prohrama iz zastosuvannia pretsedentu [Appeals and selection of cases by the Supreme Courts – a European approach. A program for the application of precedent]. Kyiv [in Ukrainian].
72. 13. Chernohorenko, I. (2020). Era
73. transformatsii Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: pohliad z seredyny [The era of transformation of the European Court of Human Rights: a view from the inside]. sud. ua. Retrieved from <https://sud.ua/ru/news/blog/155735-era-transformatsiyyi-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-poglyad-z-seredi-ni> [in Ukrainian].
74. 14. Tkachenko, O. (2020). Bezmezhna
75. maloznachnist [Boundless insignificance]. Zakon i biznes – Law and business, 38(1492). Retrieved from <https://zib.com.ua/ua/print/144554-kcs-umozhlyviv-formalni-vid-movi-v-oskarzhenni-dlya-zmenshenn.html> [in Ukrainian].
76. 15. Hvozdetyskyi, A. (2020). U novii pro -
77. tsesualnii realnosti mozhe ne zalyshytysia mistsia dlia kasatsiinoho perehliadu spravy u zvychnomu rozuminni [In the new procedural reality there may be no room for cassation review of the case in the usual sense]. Zakon i biznes – Law and business, 7(11461). Retrieved from <https://zib.com.ua/ua/141571-u-noviy-procesualniy-realnosti-mozhe-ne-zalishiti-sya-miscya-.html> [in Ukrainian].
78. procesualniy_realnosti_mozhe_ne_zalishiti_sya_miscya_.html [in Ukrainian].
79. 16. Borysevykh, M.O. (2019). «Prot -
80. sesualni filtry» u tseranantnykh spravakh v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy [“Procedural filters” in tolerant cases in the administrative proceedings of Ukraine]. Young Scientist, 1(65), 157-160 [in Ukrainian].
81. 17. Kniaziev, V. (2020). Velyka Palata
82. Verkhovnoho Sudu: likviduvaty ne mozh na zalyshyty [Grand Chamber of the Supreme Court: it cannot be liquidated]. sud. ua. Retrieved from <https://sud.ua/ru/news/blog/181907-velika-palata-verkhovnoho-sudu-likviduvaty-ne-mozhna-zalishiti> [in Ukrainian].

83. 18. Norkus, R., Brazdeikis, A. (2016).
84. Zabezpechennia bilshoi yednosti praktyky v Ukraini : Zvit 30 travnia 2016 r. u mezhakh re alizatsii proiektu Yevropeiskoi Komisii «Pidtry mka reform u sferi yustytysii v Ukraini [Ensuring greater uniformity of practice in Ukraine: Report from May 30, 2016 in the framework of the Eu ropean Commission's project Ukraine]. Vilnius [in Ukrainian].
85. 19. Demenchuk, M.O. (2018). Rol Verk -
86. hovnoho Sudu u zabezpechenni yednosti sudovoi praktyky v Ukraini [The role of the Supreme Court in ensuring the unity of judicial practice in Ukraine]. Extended abstract of candidate's thesis. Odesa [in Ukrainian].
87. 20. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu
88. Ukrainy : vid 8 kvitnia 2015 roku, № 3-rp/2015 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine of April 8 2015, № 3-rp/2015]. zakon. rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text> [in Ukrainian].
89. 21. Ponzel, M.H. (2018). Verkhovnyi Sud
90. yak sud prava perehliadaie rishennia, shcho maiut naivazhlyvishe (pryntsyrove) znachennia dla suspilstva ta derzhavy [The Supreme Court as a court of law reviews decisions that are most important (fundamental) for society and the state]. protocol.ua. Retrieved from [https://protocol.ua/ua/verhovniy_sud_yak_sud_prava_pereglyadaie_rishennia_shcho_mayut_nayvaglivishe_\(printsipove\)_znachennya_dlya_suspilstva_ta_dergavi/](https://protocol.ua/ua/verhovniy_sud_yak_sud_prava_pereglyadaie_rishennia_shcho_mayut_nayvaglivishe_(printsipove)_znachennya_dlya_suspilstva_ta_dergavi/) [in Ukrainian].

Файли матеріалу

[Оригінальний файл автора](#)